

Research Paper

Transformation of Iranian Post Islamic Revolution Rural Stratification (Case Study: Boinzahra Region)

*Moosa Anbari¹, Mohammad Ameli²

1. Associate Professor, Department of Development and Social Policing, Faculty of Social Science, University of Tehran, Tehran, Iran.
2. PhD, Department of Development and Social Policing, Faculty of Social Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Citation: Anbari, M., & Ameli, M. (2022). [Transformation of Iranian Post Islamic Revolution Rural Stratification (Case Study: Boinzahra Region) (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 13(1), 40-53, <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2022.313813.1581>

doi: <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2022.313813.1581>

Received: 26 Nov. 2020

Accepted: 04 Feb. 2022

ABSTRACT

The Iranian rural stratification system has undergone many changes in the last century. The very first signs of change in the rural socio-political texture can be observed by the advent of the Iranian modern government (1926). It seemed prior to that that villages tend to be untouched areas, away from macro policies and programming, and under the control of 'Khans, and local authorities. In rare cases, however, they lived their own life as local self-sufficient communities. After the 1979 Revolution and the dawn of a religious government, villages experienced other policies. It seemed the new ruling body was after changing them into a new socio-cultural base for the purpose of its ideology and revolutionary ambitions. Such events as the Construction Jihad and crash plans in rural areas are said to be clear examples of the government's tendency to appear strongly in them. Stratification does not necessarily mean individuals' economic status in villages, yet there have been efforts to analyze these changes in terms of local power and social status. The overall results of the research indicate that in the heart of the villages a variety of forms of urban economy in governmental, commercial, and some cases, industrial sectors as opposed to the agricultural economy are developing.

Key words:

Rural stratification, Social class, Social status, Power, Social stratification after the revelation

Copyright © 2022, Journal of Rural Research. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

Extended Abstract

1. Introduction

I ran's rural community has undergone many changes over the past hundred years. Especially, two important historical events have had a significant impact on rural society. The first is land reform

(1960-1968) and the other is the Islamic Revolution in 1979. Land reform led to many changes in the economic, social and political structure of rural society, not only in the villages but also in society as a whole. One of the most important consequences of land reform was the collapse of the traditional structure in rural society. After the land reform, government institutions replaced the traditional powers in the village. After the 1979 revolution, the structure of rural society underwent new changes.

* Corresponding Author:

Moosa Anbari, PhD

Address: Department of Development and Social Policing, Faculty of Social Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Tel: +98 (912) 6396623

E-mail: anbari@ut.ac.ir

Many government institutions, established after the land reform, were dissolved. The post-revolutionary government established new institutions in the villages. The purpose of this article is to explain the developments of rural society in the four decades after the revolution.

2. Methodology

The method used in this research is a kind of historical method. In this research, the trend of changes in two villages has been studied. In fact, this article is a 'trend research study'. In order to collect data in this research, Focus Group Discussion, in-depth interviews and documentary study techniques have been used.

3. Results

According to the findings of this study in the first decade after the revolution, revolutionary institutions like Jihad-e Sazandegi, Basij,... changed the traditional hierarchy of power in the rural community studied. Although the clergy held an important position in rural society, their power increased after the revolution. This part of the rural community now has a high status in the villages.

In the second decade after the revolution, the rural area experienced extensive economic and cultural changes. The standard of living in rural society changed and urban jobs replaced rural jobs.

4. Discussion

Developments in rural society in the last four decades have been affected by two phenomena. First the influence of revolutionary institutions (in the first decade after the revolution). Second, the process of changing the lifestyle of the villagers (urbanization of villages). The goal of the post-revolutionary government was economic independence. For this reason, the government tried to strengthen the rural economy. From the third decade onwards (1990), the rural economy (agriculture, animal husbandry, etc.) lost its former importance. Instead, the urban economy expanded in the villages.

5. Conclusion

In general, it can be concluded that in the last four decades, rural policies have affected the economic structure as well as the rural stratification system. The main reasons for the change in the stratification system in rural Iran are the expansion of the education system, migration, change in living patterns, and the introduction of new technologies. The change from rural to urban lifestyle has also

had an effect on the rural stratification system. Finally, it can be said that rural stratification has experienced many structural changes.

Acknowledgments

This research was extracted from the PhD thesis titled the Transformation of Iranian Post Islamic Revolution Rural Stratification (Case Study: Boinzahra Region), University of Tehran, Tehran, Iran.

Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحولات نظام قشربندی روستایی در ایران بعد از انقلاب اسلامی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان بوئین‌زهرا)

* موسی عنبری^۱، محمد عاملی^۲

۱- دانشیار، گروه توسعه و سیاست‌گذاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۲- دکتری، گروه توسعه و سیاست‌گذاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

حکمه

تاریخ دریافت: ۰۶ آذر ۱۳۹۹
تاریخ پذیرش: ۱۵ بهمن ۱۴۰۰

ساختار قشربندی روستایی در یک سده اخیر دستخوش تغییر و تحولات بسیاری شده است. نخستین نشانه‌های تغییر در بافت اجتماعی و سیاسی روستاها را می‌توان همزمان با روی کار آمدن دولت مدرن (۱۳۰۴) در ایران مشاهده کرد. در کنار طرح فرآیند اصلاحات ارضی (۵۱-۱۳۴۱) تدریجاً نفوذ و دخالت‌های دولت در قالب برنامه‌های آموزشی و درمانی افزایش یافت. بعد از انقلاب ۱۳۵۷، حضور نهادهای انقلابی و اجرای طرح‌های ضربتی بیانگر تمایل شدید دولت پساانقلابی به حضور قدرتمند و همه‌جانبه در روستاها بود. بعد از گذشت یک دهه و چرخش در سیاست‌های فرهنگی و اقتصادی دولت، روستاها اهمیت گذشته خود را از دست دادند. در این مقاله تغییرات نظام قشربندی روستایی در چهار دهه اخیر بررسی شده است. مراد از نظام قشربندی در این نوشتار صرفاً جایگاه افراد در ساختار اقتصادی روستا نیست بلکه سعی شده است از منظر قدرت محلی و منزلت اجتماعی نیز تغییرات چهار دهه اخیر، مورد بررسی قرار گیرد. به لحاظ روشی‌شناسی این تحقیق گونه پژوهش روندهای محسوب می‌شود؛ لذا داده‌ها به دلیل ماهیت روندی، از منابعی نظیر اسناد کتابخانه‌ای، نتایج تحقیق‌های مرتبط با موضوع، مصاحبه با مطلعین محلی در قالب یک کار میدانی جمع‌آوری شده است. نتایج نشان می‌دهد در دهه نخست بعد از انقلاب حضور نهادهای انقلابی باعث به وجود آمدن تغییراتی در ساختار قدرت محلی و نظام منزلت روستایی شده است. در سه دهه بعدی نیز شواهد امر بیانگر آن است که متناظر با فرایند شهری شدن روستاها، اقتصاد غیر کشاورزی (فعالیت خدماتی، تجاری و صنعتی) در مقایسه با اقتصاد روستایی (کشاورزی و دامداری) رشد روزافزونی داشته است.

کلیدواژه‌ها:

قشربندی روستایی، طبقه اجتماعی، منزلت اجتماعی، قدرت، قشربندی روستایی بعد از انقلاب

۳. داروغه، کدخداه، دشتبان

۴. سرچفت‌ها، سربنده‌ها، سالارها، گاوبندها

۵. دهقانان، زارعین صاحب نسق

۶. خوش‌نشینان سوداگر، رباخوار، سلف‌خران

۷. خوش‌نشینان، روستائیان غیرزارع (کارگران غیر کشاورزی)^۱ (Taleb & Anbari, 2009; Azkiya & Ghafary, 2006).

۱. مصطفی ازکیا در فصل چهارم کتاب «جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی ایران» با کمی تفاوت سلسله‌مراتب قشربندی روستایی پیش از اصلاحات ارضی را به ترتیب بعد از مالک شامل گروه‌های زیر می‌داند؛ نخست کدخدا، مباشر، در رده دوم؛ دهقانان مرفه (تمام سربنده‌ها و گاوبندها)، رده سوم؛ سوداگران روستایی شامل مغازه‌داران، معامله‌گران، پول قرض بده‌ها، رده چهارم؛ سایر دهقانان صاحب نسق، و در نهایت در پایین‌ترین سطح خوش‌نشینان که شامل کارگران کشاورزی که در قاعده هرم قرار دارند.

مقدمه

جامعه روستایی ایران در یک سده گذشته تغییر و تحولات بسیاری را تجربه کرده است. در این میان اما تحولات ناشی از اصلاحات ارضی و انقلاب سال ۱۳۵۷ تأثیرات عمیقی بر ساختار اجتماعی جامعه روستایی گذاشته است. یکی از پیامدهای این تحولات، تغییر ساختار سنتی نظام قشربندی روستایی و دگرگونی در سلسله‌مراتب قدرت محلی است. گسترده‌گی جغرافیایی و تنوع اقلیمی، طبیعتاً باعث شکل‌گیری الگوهای مختلفی از سلسله‌مراتب اجتماعی در روستاها خواهد شد، اما به‌صورت کلی می‌توان سلسله‌مراتب نظام قشربندی روستایی را تا پیش از اصلاحات ارضی به این صورت بیان کرد:

۱. مالک

۲. مباشر، نمایندگان، مستأجران

* نویسنده مسئول:

دکتر موسی عنبری

نشانی: تهران، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی، گروه توسعه و سیاست‌گذاری اجتماعی.

تلفن: ۷۷۱۴۷۲۰ (۹۱۲) +۹۸

پست الکترونیکی: Ma_ameli.sociology@yahoo.com

را تجربه کرده و این خود می‌تواند زمینه مناسبی را برای مطالعات قشربندی فراهم کند. دوم آنکه به‌صورت مشخص، تحقیقی از این منظر (تحولات قشربندی) در این منطقه صورت نگرفته است و این خود می‌تواند موضوع مناسبی برای یک تحقیق دانشگاهی باشد.

مروری بر ادبیات موضوع

مبانی نظری

قشربندی اجتماعی و موضوعات مرتبط با آن از جمله مسائل مهم علم جامعه‌شناسی محسوب می‌شود که از دیرباز ذهن بسیاری از اندیشمندان این حوزه را به خود مشغول کرده است. برای دورکیم و پیروان کارکردگرایش مسئله قشربندی گونه‌ای واقعیت و به تعبیری شکلی از هنجار اجتماعی است. نگاه این نحله اگرچه به قشربندی اجتماعی چندان انتقادی نیست اما برای این دسته از جامعه‌شناسان افزایش شکاف طبقاتی و نابرابری اجتماعی در نهایت دارای پیامدهای منفی کارکردی است (Durkheim, 1928).

علاوه بر سنت مارکسی (تضاد رادیکال)، وبری (کثرت‌گرایی)، دورکیمی (کارکردگرایی) باید از سنت تمایز نیز سخن به میان آورد. دیدگاهی که بر محور آرای پیتر بوردیو جامعه‌شناس معاصر فرانسوی شکل گرفته است و بینش جدیدی را برای دانش پژوهان این حوزه به ارمغان آورده است. در این رویکرد تمایزها و تفاوت‌های موجود در میان طبقات و اقشار معنای نشانه‌شناختی دارد. در جدول شماره ۱، چهار پارادایم (دیدگاه نظری) قشربندی اجتماعی به همراه آرای نظریه‌پردازان آن به اختصار توضیح داده شده است.

از میان دیدگاه‌های نظری مختلف، پارادایم کثرت‌گرایی قابلیت بیشتری برای تحلیل نظام قشربندی روستایی را دارد چراکه در این پارادایم علاوه بر جایگاه اقتصادی (مالکیت و دارایی‌های یک فرد)، دو عنصر قدرت و منزلت اجتماعی نیز دخیل هستند. به کمک این نظریه می‌توان نظام قشربندی یک جامعه را در سه بعد اقتصادی (دارایی)، سیاسی (قدرت) و منزلت اجتماعی (احترام) مجزا از یکدیگر مورد بررسی قرار داد. از این‌رو اساس نظریه کثرت‌گرایی مبتنی بر مفاهیم سه‌گانه زیر است:

۱. طبقه: مراد از طبقه یا آن‌چنان که وبر بر آن تأکید دارد «موقعیت طبقاتی» اشاره به جایگاه اقتصادی فرد در جامعه است. وبر ۲ طبقه را به‌مثابه مقوله‌هایی اقتصادی می‌دید که از کنش متقابل انسان‌ها در بازار به وجود می‌آیند. در اینجا بازار به‌طور کلی به نظام مبادله رقابتی اطلاق می‌شود که در آن افراد در پی سود به خرید و فروش چیزهای بالارز مشغول‌اند. این چیزهای

با ورود دولت به روستاها قدرت مالکان و زمین‌داران بزرگ تا حد قابل توجهی کاهش یافت، اما همان‌طور که اکثر پژوهشگران این حوزه بدان اشاره کرده‌اند نفوذ این عوامل قدرتمند در روستاها کماکان ادامه داشت (Azkiya, 2006; Sodagar, 1991)؛ اما بدون شک، با ورود دولت به روستاها، از قدرت این بازیگران سنتی روستایی کاسته شد و عملاً روستاها پس از یک رشته برنامه‌های عمرانی و اصلاحی به کنترل حاکمیت سیاسی درآمد. ورود دولت به روستاها در ابتدا با واسطه نهادهای آموزشی، مؤسسات درمانی و یا بعضاً نهادهای نظامی صورت گرفت، اما بعدها طرح‌های عمرانی دولت و مشخصاً اصلاحات ارضی زمینه نفوذ دولت در روستاها را فراهم کرد. بعد از انقلاب سال ۱۹۷۹ جامعه روستایی ایران تجارب جدیدی را از سر گذراند. حاکمیت انقلابی که چندان به سازوکار بوروکراسی به‌جامانده از حکومت قبلی خوش‌بین نبود سعی داشت از طریق نهادهای انقلابی فضای روستایی را به تصرف خود درآورد. از این‌رو نهادهایی چون مراکز خدمات روستایی و عشایری، کمیته امداد امام خمینی و جهاد سازندگی در کنار نهادهای انقلابی چون کمیته‌های انقلاب اسلامی، بسیج و سپاه پاسداران عملاً اداره امور روستاها را به دست گرفتند. عوامل مختلفی باعث توجه حکومت پساانقلابی به روستاها شده بود. گو اینکه روستا و فرهنگ روستایی تبدیل به یکی از نقاط کانونی ایدئولوژی انقلابی شده بود. مسئله‌ای که به درستی می‌توان آن را سیاست «بازگشت به روستا» نامید.

انقلاب و متعاقب آن جنگ ایران و عراق از جهاتی باعث تغییراتی در ساختار قدرت و منزلت جامعه روستایی شد. حضور نهادهای نظامی و تلاش دولت برای به عضویت درآوردن بسیاری از روستائیان مناسبات قدرت در روستا را متأثر از خود ساخت (Ehsani, 2006).

بعد از اتمام جنگ و آغاز دوران بازسازی اقتصادی، گفتمان حاکم بر فضای سیاسی جامعه تا حدی از آرمان‌های انقلابی فاصله گرفت و عملاً ایران بعد از جنگ وارد فضای جدید فرهنگی، سیاسی و اقتصادی شد. از منظر تحولات روستایی این دوران را باید تشدید فرایند شهری شدن روستاها دانست. فرایندی که از دو بعد اقتصادی و فرهنگی باعث دگردیسی در فضای جامعه روستایی شد (Azkiya & Rodbaraki, 2009). در بعد اقتصادی در این دهه شاهد تضعیف اقتصاد روستایی (دامداری و کشاورزی) در برابر سایر فعالیت‌های اقتصادی در بخش خدمات، صنعتی و تجارت هستیم (Mosalanejad, 2015; Behdad & Nomani, 2006).

هدف این نوشتار بررسی تحولات چهار دهه اخیر نظام قشربندی در منطقه بویین‌زهر (روستای شال و دانسفهان) است.

انتخاب منطقه بویین‌زهر را به‌عنوان جغرافیای تحقیق به دو دلیل بوده است. اول آنکه این منطقه به دلیل تأسیس شهرک صنعتی و کارگاه‌های کوچک خانگی در چهار دهه گذشته تغییرات بسیاری

و ترغیب « نشان می‌دهد تا اجبار بیرونی (Parsons, 1967: 348).

در مجموع می‌توان منابع قدرت را در دو بعد فردی و نهادی دسته‌بندی کرد. عواملی چون قدرت فیزیکی و ویژگی‌های شخصیتی در زمره منابع فردی قدرت محسوب می‌شوند، اما مؤلفه‌هایی چون قانون (قدرت مشروع) الگوهای ثابت‌یافته رفتار یا همان سنت، نفوذ اجتماعی ابعاد جمعی یا نهادی قدرت محسوب می‌شوند.

۳. منزلت: در دیدگاه کثرت‌گرایانه به پیروی از ماکس وبر منزلت به‌طور معمول اشاره به جایگاه و شأن اجتماعی افراد است که از رهگذر سبک زندگی، شیوه رفتار و الگوی مصرف مشخص می‌شود. آنچه در این سنت بر آن تأکید می‌شود «مکانیزم‌های انسداد^۶ و طردی^۷» است که مطابق با آن افراد یک گروه‌بندی سعی دارند خود را از یکدیگر متمایز ساخته و از ورود غریبه‌ها به مجموعه خود ممانعت کنند. مؤلفه‌های منزلت اجتماعی می‌تواند در اشکال مختلفی از سرمایه اجتماعی خود را نشان دهد. مؤلفه‌هایی چون تحصیلات و دانش مشروع، ویژگی‌های شخصیتی (به‌عنوان مثال آداب‌دانی)، گذران اوقات فراغت و سبک زندگی و نوع کالای مصرفی، در اختیار داشتن سرمایه نمادین (به‌عنوان مثال تبار خانوادگی یا قرار گرفتن در یک جایگاه فرهنگی خاص) می‌تواند از عوامل اصلی منزلت اجتماعی محسوب شود (Bourdieu, 1984).

در جدول شماره ۲، ابعاد سه‌گانه نظام قشربندی همراه با مصادیق آن ارائه شده است.

بالرزش در واقع به زبان وبر همان «وسایل سودمند» چیزهایی که عبارت‌اند از: «کالاهای مادی» خاصه دارایی‌ها و ثروت و «خدمات انسانی»؛ یعنی مهارت‌های شخصی و نیروی کار (Weber, 1922).

در معنای وبری ثروت به‌صورت خاص اشاره به مواردی چون سرمایه مالی، سهام، اوراق قرضه، وسایل و اشکال مختلف دارایی منقول و غیرمنقول. آنچه جایگاه یک فرد را در ساختار طبقاتی یک جامعه نشان می‌دهد، می‌تواند به‌صورت مشخص ثروت و دارایی‌های فردی او باشد.

۲. قدرت^۳: مفهوم قدرت در این تعریف برگرفته از دیدگاه گرهارد لنسکی یکی از نظریه‌پردازان نزدیک به سنت وبری است. لنسکی همچون وبر معتقد است که قدرت یعنی توانایی اعمال اراده خود علی‌رغم مخالفت دیگران. از نظر لنسکی^۴ «زورگویی و خشونت مؤثرترین نوع قدرت است. زور و اعمال قدرت ضمانت نهایی و بنیان هر نظام نابرابری است» (Lenski, 1966: 51).

قدرت می‌تواند در اشکال مختلفی همچون سلطه (ترتیب پایدار و الگوی منظم اعمال قدرت) نمود پیدا کند و یا در قالب اقتدار (قدرت مشروع و پذیرفته‌شده و قانونی) خود را نشان دهد. منابع قدرت می‌تواند آن‌چنان که وبر می‌گوید قانونی یا حتی شخصی باشد یا آن‌چنان که کالینز^۵ (۱۹۷۵) باور دارد ریشه در قدرت فیزیکی صرف داشته باشد. در این میان اما نرم‌ترین شکل قدرت را پارسونز به تصویر می‌کشد. قدرت از نظر این جامعه‌شناس آمریکایی ماهیتی فرهنگی دارد و بیشتر خود را در قالب نفوذ اجتماعی «یعنی قابلیت کسب رضایت، تأیید و حس وفاداری

3. Power

4. Lenski

5. Collins

جدول ۱. چهار دیدگاه نظری (پارادایم) در مورد قشربندی اجتماعی.

دیدگاه‌های نظری (پارادایم)	نظریه‌پردازان	مفروضات اصلی
دیدگاه توافقی	دورکیم، کینگزلی دیویس، ویلبرت مور، رالف دارندورف، گرهارد لنسکی	نظم اجتماعی موجود مبتنی بر یک توافق اخلاقی است. قشربندی اجتماعی امری بهنجار و دارای کارکرد اجتماعی است. نابرابری اجتماعی نه یک آسیب بلکه از الزامات نظم اجتماعی است (Davis & Moore, 1945).
دیدگاه تضاد رادیکال	مارکس، پولاتزاس، اریک اولین	هر جامعه از دو طبقه اصلی تشکیل شده، کسانی که صاحب ابزار تولید هستند. بین این طبقات خصومت دائمی وجود دارد. مارکس، پولاتزاس، اریک اولین قشربندی اجتماعی نتیجه تقسیم کار و روابط استثمارگراییانه بین افراد فرادست (کسانی که صاحب ابزار تولید هستند) و افراد فرودست (کسانی که فاقد ابزار تولید هستند) است (Marx, 1858). مالکیت (ابزار تولید) سرمنشأ قشربندی و نابرابری و کنترل اجتماعی است (Wright, 1978). روابط قدرت در جامعه ریشه در قدرت اقتصادی طبقه حاکم دارد (Poulantzas, 1974).
دیدگاه کثرت‌گرایانه	ماکس وبر، فرانک پارکین، آنتونی گیدنز	تحلیل نظام قشربندی مبتنی بر عوامل سه‌گانه دارایی (مالکیت)، قدرت و منزلت است (Weber, 1922). انحصار و انسداد مهم‌ترین سازوکار اعمال قدرت و سلطه اجتماعی است (Parkin, 1972). دارایی، مهارت، آموزش، صلاحیت‌های تحصیلی، بنیان اصلی قشربندی اجتماعی است (Giddens, 1973).
دیدگاه تمایز	بیر یوردیو	تحلیل تمایز و تفاوت‌های طبقاتی منطقی معنای شناختی دارد. پایگاه اجتماعی جزء نمادین و بعدی از ساختار طبقاتی است. قشربندی اجتماعی مبتنی بر عناصر نمادین و ذهنی در کنار عوامل عینی است (Bourdieu, 1984).

جدول ۲. منابع سه‌گانه قشربندی.

ابعاد قشربندی اجتماعی	مصادیق	شاخص‌ها
منابع ثروت	اموال شخصی (غیرمنقول و غیرمنقول)	پول، اوراق بهادار
منابع قدرت	مهارت‌های شناخته‌شده و صلاحیت‌های تحصیلی	زمین، باغ، خانه، جواهرات، ابزار و ادوات تولید، اسباب و وسایل شخصی
منابع منزلت	اعتبار ناشی از صلاحیت‌های تحصیلی	مهارت‌های فنی، دانش مهندسی، مهارت‌های هنری
	سرمايه مالی	قدرت بدنی
	سرمايه نمادین	ویژگی‌های شخصی
	ویژگی‌های فردی	نفوذ اجتماعی
		قدرت قانونی
		جایگاه تعریف‌شده حقوقی و قانونی مانند مدیریت، مناصب سیاسی
		صلاحیت‌ها و اعتبار به‌دست‌آمده از فرایند آموزش
		کسب اعتبار از یک جایگاه نمادین (به‌عنوان مثال کرسی دانشگاه و یا کسب یک جایگاه مذهبی در نهادهای دینی)
		آداب‌دانی، سبک زندگی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

روستایی به شهری و تغییر الگوی معیشتی خودکفایی روستایی به اقتصاد مصرفی است.

۲. رویکرد جامعه‌شناسی تاریخی: موضوع اصلی این رویکرد بررسی تاریخی تحولات چند سده اخیر ایران است و «جامعه روستایی» و تحولات مربوط به آن به‌عنوان یک موضوع فرعی در ذیل تحولات کلان سیاسی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در آمیختگی این سنت با موضوع ایران‌شناسی و توجه شرق‌شناسان به این حوزه، آن را تبدیل به یکی از غنی‌ترین سنت‌های موجود در جامعه‌شناسی کرده است. مطالعات مایکل فیشر^۸ (۱۹۸۰)؛ جان فوران^۹ (۱۹۹۳)؛ احمد اشرف و بنو عزیزی^{۱۰} (۲۰۱۳)؛ آبراهامیان^{۱۱} (۱۹۸۲)؛ هوگلاند^{۱۲} (۱۹۸۰)؛ سوداگر (۱۹۹۱) نمونه‌های کلاسیک چنین سنتی محسوب می‌شوند. به‌صورت کلی نتایج این تحقیقات بیانگر تغییر ساختاری در جامعه روستایی و برهم خوردن مناسبات اجتماعی و اقتصادی در جامعه روستایی بعد از اصلاحات ارضی است.

۳. جامعه‌شناسی اقتصادی: علاوه بر دو سنت یادشده رویکرد دیگری در حوزه جامعه‌شناسی به موضوع قشربندی اجتماعی پرداخته است. سنت جامعه‌شناسی اقتصادی مطالعه علل و عوامل اجتماعی پدیده‌های اقتصادی است. طبیعتاً رویکرد این پژوهشگران عموماً اقتصادی است و ملاحظات جامعه‌شناختی در آن به تبع متغیرهای اقتصادی بیان می‌شود. کتاب «طبقه و کار در ایران» و مقاله «سی سال جابه‌جایی طبقات در ایران»

8. Michael Fischer

9. John Foran

10. Ahmad Ashraf & Banoazuzi

11. Abrahamian

12. Hoogland

همان‌طور که در جدول شماره ۲ دیده می‌شود از نقطه‌نظر وبر نظام قشربندی صرفاً محدود به جایگاه اقتصادی فرد و یا آن چنان که مارکس و طرفدارانش مطرح می‌کنند مرتبط با ابزار تولید نیست. از این منظر علاوه بر عنصر تعیین‌کننده اقتصاد، قدرت و ابعاد چندگانه آن (قدرت فیزیکی، شخصیتی، قانونی و نفوذ اجتماعی) و منزلت اجتماعی در جایگاه فرد در نظام قشربندی دخیل خواهند بود.

پیشینه تجربی

پژوهش‌ها و تألیفات مختلف در باب قشربندی اجتماعی را می‌توان در چهار دسته مختلف دسته‌بندی کرد که در سطور زیر به اختصار بدان اشاره شده است.

۱. رویکرد جامعه‌شناسی روستایی: در این رویکرد موضوع اصلی و محوری «جامعه روستایی» و مسائل مرتبط با آن است. موضوعاتی چون فرایند توسعه روستایی، تحولات جمعیتی، اصلاحات ارضی، نظام قشربندی، شیوه‌های بهره‌برداری... از جمله موضوعاتی است که در این رویکرد به آن‌ها پرداخته شده است. اگرچه این رویکرد به‌عنوان تخصصی‌ترین گونه مطالعه جامعه‌شناختی مسائل روستایی، پژوهش‌ها و تألیفات بسیاری را در برمی‌گیرد. اگرچه در اغلب این مطالعات به‌صورت تخصصی به مقوله قشربندی روستایی پرداخته شده است اما به‌جز تعداد اندکی این پژوهش‌ها صرفاً به تحولات پیش از انقلاب اشاره داشته‌اند. از معدود مطالعاتی که تحولات قشربندی روستایی را از بعد از انقلاب مورد بررسی قرار داده می‌توان به تحقیق از کیا و رودبارکی (۲۰۰۹) و وثوقی (۲۰۰۱) در این مورد اشاره کرد. به‌صورت کلی نتایج این تحقیقات بیانگر تغییر سبک زندگی

نوشته سهراب بهداد و فرهاد نعمانی (۲۰۰۶) نمونه‌های چینی رویکردی محسوب می‌شوند. به‌صورت کلی نتایج این تحقیقات بیانگر تضعیف اقتصاد کشاورزی در چهار دهه گذشته در مقایسه با اقتصاد شهری است.

به‌صورت کلی همه‌گونه‌های مختلفی که در بالا بدان‌ها اشاره شد از این نظر دارای اشتراک نظر هستند که جامعه روستایی از ابعاد مختلف اجتماعی (مناسبات اجتماعی) اقتصادی (الگوی معیشت)، فرهنگی (سبک زندگی) و سیاسی (مناسبات قدرت) تغییرات عمده‌ای را تجربه کرده است.

روش‌شناسی تحقیق

هدف این مقاله بررسی تاریخی تحولات قشربندی روستایی در چهار دهه اخیر و توصیف شرایط کنونی آن است. از این رو می‌توان رویکرد کلی این مقاله را تاریخی و روش مورداستفاده در این تحقیق را نیز «تحلیل روند» اجتماعی در بستر تحولات تاریخی دانست. مباحث روشی هر پژوهش تابعی از پرسش‌هایی است که پیش روی یک تحقیق قرار دارد. پاسخ به هر یک از پرسش‌های طرح‌شده نیز در یک تحقیق مستلزم به‌کارگیری روش‌ها و به تبع آن تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات خاصی است که در نهایت به کمک داده‌های به‌دست‌آمده پاسخ پرسش‌های اصلی و فرعی تحقیق را فراهم خواهد ساخت. برای انجام تحقیقاتی نظیر پروژه مذکور که به دنبال تحلیل روند هستند، داده‌ها و اطلاعات از منابع مختلفی جمع‌آوری و تحلیل می‌گردد. به‌عنوان مثال، اسناد کتابخانه‌ای، نتایج تحقیق‌های مرتبط با موضوع، مصاحبه (عمیق و گروه متمرکز) با مطلعین محلی در قالب یک کار میدانی از جمله شیوه‌های گردآوری اطلاعات در این‌گونه تحقیقات است.

مراحل انجام تحقیق

انجام این تحقیق در پنج مرحله متوالی صورت خواهد گرفت که در اینجا به اختصار بدان اشاره خواهد شد.

مرحله اول: اجرای پژوهش اکتشافی

برای آشنایی بیشتر با محیط پژوهش و مختصات موضوع مورد مطالعه در گام اول وظیفه محقق پژوهش اکتشافی طراحی شده است.

در این مرحله ابتدا برای آشنایی با موضوع، واحد تحلیل و میدان مورد مطالعه جریان یک پژوهش اکتشافی طراحی گردید. در واقع در این فاز پژوهش تلاش شد در همان ابتدای راه، با انجام یکسری مصاحبه‌ها و مشاهده‌های اکتشافی تجربه محقق از موضوع افزایش یابد تا در ادامه و طراحی دقیق‌تر گام‌های پژوهش راهگشا باشد.

مرحله دوم: تحلیل اسنادی

در مطالعات اجتماعی یکی از منابعی که محقق می‌تواند از آن‌ها استفاده کند اسنادی است که در ارتباط با موضوع تحقیق وجود دارد. این اطلاعات از منابعی نظیر کتب، سخنرانی‌ها، آرشیو مجلات و روزنامه‌ها، عکس، فیلم و ... به دست خواهد آمد.

مرحله سوم: مطالعه میدانی

رایج‌ترین فعالیت در تحقیق میدانی مشاهده و نظاره محیط و میدان -با شرکت در آن محیط و آمیزش با مردم آن- به قصد درک جریان واقعی امور است (Flick, 2014; Blaikie, 2000).

مرحله چهارم: تجزیه و تحلیل اطلاعات

داده‌ها و اطلاعات پژوهش حاضر از منابعی نظیر اسناد، مصاحبه، مشاهدات و تجربه زیسته محقق و نتایج تحقیق‌های پیشین جمع‌آوری گردید و در ادامه شکل داده‌ها در قالب متن تنظیم گردید. تلاش شد با بهره‌گیری از تکنیک‌های کدگذاری کیفی به یک انتظام مفهومی برای تحلیل پدیده مورد مطالعه دست یابیم. در این پژوهش نیز ابتدا یک مطالعه اکتشافی توسط محقق به منظور شناخت بیشتر با میدان تحقیق صورت گرفت. در گام بعدی هرگونه اسناد رسمی مقاله، پایان‌نامه و کتب مرتبط با میدان مطالعه نیز جمع‌آوری و مطالعه شد. در مرحله سوم برای به دست آوردن اطلاعات دقیق و مرتبط با موضع تحقیق، مصاحبه‌های مختلفی با مطلعین محلی، مدیران و مسئولین محلی صورت گرفت و در مرحله نهایی اطلاعات جمع‌آوری‌شده موردبررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جامعه مورد مطالعه

جامعه مورد مطالعه ما دو روستای شال و دانسفهان در منطقه بوبین‌زهر در استان قزوین است. الگوی معیشتی رایج در منطقه بوبین‌زهر از دیرباز مبتنی بر کشاورزی، باغداری و دامداری بوده است. علی‌رغم وجود مراکز متعدد صنعتی در شهرستان بوبین‌زهر ماهیت روستایی این منطقه کم‌وبیش حفظ شده است.^{۱۳} منطقه بوبین‌زهر از چهار بخش (مرکزی، شال، دشتابی، رامند یا دانسفهان) تشکیل شده است. در جدول شماره ۳، میزان جمعیت این مناطق به همراه توزیع جنسیتی آن آورده شده است.

الف: شال

شال در مرکز رامند جنوبی بین ۴۹ درجه و ۲۶ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۵۴ دقیقه عرض شمالی در ناحیه جنوب غربی دشت قزوین و به فاصله ۶۱ کیلومتر در شهرستان این شهر واقع شده است.

۱۳. طبق آخرین سرشماری آمار در سال ۱۳۹۵ / ۲۰۱۷ میزان جمعیت روستایی این منطقه ۶۷۸۶۲ نفر و جمعیت شهری آن نیز ۵۳۳۱۴ نفر است

مقطع زمانی مختلف در نظر گرفته شده است، دهه نخست بعد از انقلاب (۱۳۵۸-۱۳۶۸) و سه دهه بعد از آن (از دهه هفتاد تاکنون). میدان تحقیق ما نیز دو روستا در منطقه بویین‌زهر (شال و دانسفهان) خواهد بود. در این بخش ابتدا به تحولات صورت گرفته در دهه نخست اشاره خواهد شد، سپس تحولات سی سال اخیر در این دو روستا مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

روستای شال

تا پیش از اصلاحات ارضی مهم‌ترین فعالیت اقتصادی مردم کشت گندم، جو و دامداری بوده است. اما بعد از اصلاحات ارضی و تبدیل اراضی یکپارچه به قطعات کوچک‌تر، اهالی روستا به پرورش و کاشت باغ انگور پرداخته و کشت انواع انگور را جایگزین دیگر محصولات کشاورزی کردند (Ameli, 2000). تا سال ۱۳۵۵، الگوی غالب معیشت کشاورزی و دامداری بوده است اما با تأسیس اولین کارخانه آجرپزی هافمن در سال ۱۳۵۷ تا حد زیادی اقتصاد کشاورزی تحت تأثیر کسب‌وکار پررونق کوره‌های آجرپزی قرار گرفت. حضور جمع کثیری از کارگران مناطق مختلف کشور و بعضاً اتباع خارجی (افغانستانی) علاوه بر وضعیت اقتصادی، بافت جمعیتی این روستا را نیز متأثر از خود ساخت. کامیون‌های حمل آجر (کمپرسی)، تعمیرگاه ماشین‌های سنگین، خرید و فروش لوازم یدکی، از جمله مشاغل جانبی این صنعت بود که تأثیر عمده‌ای بر ساختار شغلی این روستا داشت و عملاً شال را تبدیل به یک «روستای صنعتی» فعال در منطقه کرد.

در تقسیم‌بندی‌های رسمی شال اشاره به بخشی است که شامل روستاهای زین‌آباد، قلعه هاشم خان، طزرک و بخش مرکزی (شال) است. به لحاظ وسعت بزرگ‌ترین و از نظر تعداد نفوس، پرجمعیت‌ترین بخش در منطقه بویین‌زهر محسوب می‌شود. مهم‌ترین فعالیت ساکنین در این روستا باغداری و پرورش باغ انگور به‌خصوص انگور بی‌دانه است. عمده‌ترین فعالیت صنعتی در منطقه تولید آجر، سرامیک و سفال است.

ب: دانسفهان

دانسفهان، در بخش مرکزی منطقه بویین‌زهر و یکی از بخش‌های شش‌گانه آن محسوب می‌شود. جمعیت این روستا طبق آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن که در سال ۱۳۹۵ صورت گرفته، ۹۴۳۴ نفر قید شده است. در جدول شماره ۴، میزان جمعیت این روستا را به تفکیک جنسیت نشان می‌دهد.

وجه غالب الگوی معیشتی ساکنین این روستا کشاورزی و باغداری بوده است. نخود، گندم، جو، چغندر، بادام، گردو، خربزه، انگور و سبزیجات از جمله محصولات این روستا محسوب می‌شود. دانسفهان قطب دامداری صنعتی و بزرگ‌ترین تولیدکننده گوشت دامی استان است. در کنار کشاورزی و دامداری در این روستا نزدیک به ۱۵۰ واحد تولیدی کیف و کفش وجود دارد.

یافته‌ها

برای بررسی تحولات قشریندی روستایی بعد از انقلاب دو

جدول ۳. آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن، شال، ۱۳۹۵.

شال	آمار جمعیت
۱۵۲۹۰	جمعیت کل
۷۷۸۵	جمعیت مرد
۷۵۰۲	جمعیت زن
۴۲۱۷	تعداد کل خانوار

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: Statistical center of Iran, 2016

جدول ۴. آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن، دانسفهان، ۱۳۹۵.

دانسفهان	آمار جمعیت
۹۴۳۴	جمعیت کل
۴۸۲۳	جمعیت مرد
۴۶۱۱	جمعیت زن
۲۷۰۱	تعداد کل خانوار

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: Statistical center of Iran, 2016

تحصیلات دانشگاهی عواملی تعیین‌کننده در منزلت اجتماعی افراد است. در جدول شماره ۶ مهم‌ترین عوامل قدرت محلی و منزلت اجتماعی به ترتیب اهمیت آورده شده است (مطالعین محلی، ۲۰۱۸).

روستای دانسفهان

الگوی معیشتی و فعالیت‌های اقتصادی در روستای دانسفهان تا حد قابل توجهی با شال متفاوت بوده است. در این روستا از دیرباز صنایع خانگی (پارچه‌بافی) جزء مهمی از فعالیت اقتصادی مردم این روستا محسوب می‌شده است و بخش قابل توجهی از درآمد ساکنین را به خود اختصاص داده است (Darzi Ramandi & Afshar, 2018). در مجموع کار جمعی، میل به مهاجرت، سخت‌کوشی، و انضباط مالی از جمله ویژگی‌های مردم این روستاست که از دیرباز در منطقه به آن شهرت داشته‌اند.

نظام قشربندی در این روستا در آستانه انقلاب سال ۱۳۵۷ و ده سال بعد از آن کمتر دچار تغییر شده است. تنها نکته قابل‌اعتنا در این دهه، مهاجرت برخی از جوانان این روستا به خارج از کشور (ژاپن) است. مهاجرت این جوانان ماجراجو باعث شکل‌گیری طبقه‌ای از جوانان مرفه و سرمایه‌داری شد که تا حدی نظام سنتی و پیرسالارانه این جامعه روستایی را به چالش می‌کشید.

با در نظر داشتن شاخص درآمد در جدول شماره ۷ می‌توان سلسله‌مراتب قشربندی این روستا را نشان داد.

جنگ و انقلاب صرفاً مناسبات قدرت محلی را تحت تأثیر خود قرار نداد بلکه بعد سوم قشربندی اجتماعی یعنی منزلت اجتماعی را نیز تا حدی متأثر از خود ساخت. اگر منزلت اجتماعی را در معنای روستایی همان احترام و به تعبیر دقیق‌تر سرمایه اجتماعی بدانیم، در این صورت تا پیش از انقلاب افراد دایره افراد با منزلت محدود به روحانیون محلی، مکتب‌داران، قاریان، مداحان و دعانویس‌ها و بعضاً افراد خیر و معتمد محلی بود؛ اما تجربه انقلاب و جنگ افراد جدیدی از جمله رزمندگان، اسراء، جانبازان جنگ و خانواده‌های شهدا را به این لیست اضافه کرده است (مصاحبه با مطلعین محلی، ۲۰۱۸).

بعد از گذشت یک دهه بعد از انقلاب و پایان جنگ، این روستا شاهد تحولات جدیدی همان‌طور که پیشتر بدان اشاره شد، با تأسیس کوره‌های آجرپزی الگوی غالب معیشتی بافت جمعیتی و نیز سلسله‌مراتب هرم اقتصادی در شال تغییر یافته و عملاً فعالیت اقتصاد کشاورزی به حاشیه رانده شده است. اگر در قشربندی سنتی میزان زمین زراعی و باغ تعیین‌کننده جایگاه فرد در نظام قشربندی روستایی بوده است؛ در حال حاضر اما، کسب‌وکار پردرآمدتر و کم‌دردسرتی همچون مشاغل اداری، تجاری و صنعتی، تعیین‌کننده جایگاه فرد در سلسله‌مراتب قشربندی این روستا شده است (Ameli, 2000). در جدول شماره ۵، جایگاه افراد در ساختار اقتصادی روستای شال (بر حسب میزان درآمد) مشخص شده است.

در مورد شاخص‌های منزلت اجتماعی، نتایج نشان می‌دهد عواملی همچون خاستگاه خانوادگی، سابقه حضور در جنگ،

جدول ۵. ساختار قشربندی جامعه روستایی شال بر اساس جایگاه اقتصادی افراد.

طبقه	اقتصاد سنتی روستایی		مشاغل اداری		مشاغل آزاد	
	زمین‌داران	دامداری	غیردولتی	دولتی	تجاری	صنعتی
طبقه بالا: ۵ میلیون تومان به بالا	بالای ۴ هکتار	بالای ۱۰۰ گاو و گوسفند	وکلا	کارمندان و مدیران دولتی رده بالا	مشاور املاک کامیون داران، پزشکان	کوره‌های آجرپزی، کارخانه سرامیک، کارخانه بستهبندی کشمش،
طبقه متوسط: بین ۲ میلیون تا ۵ میلیون تومان	زمین‌داران (بین ۴ تا ۲ هکتار)	بین ۳۰ تا ۱۰۰ رأس گاو و گوسفند	دفتر اسناد رسمی، خدمات تلفن همراه	کارمندان بانک، معلمان	تعمیر ماشین‌آلات، باتری‌سازی، تعویض روغنی، آژانس مسافرتی، شیشه‌بری، باتری‌سازی	دارندگان نمایشگاه اتومبیل، فروش لوازم خانگی، و فست‌فودی، لاستیک‌فروشی، فروش لوازم یدکی
طبقه پایین: زمین‌داران خرد (کمتر دامداری جزء زیر دو از دو هکتار)، کارگران (زیر ۱۰ گاو و میلیون)	زمین‌داران خرد (کمتر دامداری جزء زیر دو از دو هکتار)، کارگران (زیر ۱۰ گاو و میلیون)	کارکنان خدماتی ادارات	کارکنان خدماتی غیردولتی (خدمات همراه اول)	کارکنان خدماتی ادارات	راننده‌های آژانس‌های مسافرتی، دارندگان ماشین‌های باربری کوچک، کارگران واحدهای خدمات فنی مثل تعویض روغنی، باتری‌سازی، تعمیر اتومبیل)	کارگران کارخانه‌های آجرپزی

جدول ۶. شاخص‌های عرفی قدرت و منزلت اجتماعی در روستای شال.

شاخص‌های قدرت محلی	شاخص‌های منزلت اجتماعی
انتساب به یک طایفه قدرتمند داشتن نفوذ و مقبولیت محلی داشتن پست مهم در نهادهای دولتی و نظامی ارتباط با شخصیت‌های سیاسی و نظامی مهم منطقه	انتساب به یک خانواده سرشناس مذهبی مشارکت در امور عام‌المنفعه محلی معتمدین محلی اعضا خانواده شهید، رزمندگان و جانبازان افراد باسواد و با معلومات (شخصیت‌های فرهنگی)

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

جدول ۷. ساختار قشربندی جامعه روستایی دانشفهان بر اساس جایگاه اقتصادی افراد.

طبقه	اقتصاد سنتی روستایی		مشاغل اداری		مشاغل آزاد	
	زمین‌داران	دامداری	دولتی	غیردولتی	تجاری	صنعتی
طبقه بالا: ۵ میلیون تومان به بالا	بالای ۵ هکتار	بالای ۲۰۰ گاو و گوسفند	مدیران دولتی	وکلا	مشاور املاک، کامیون داران	عمده‌فروشان، بنکدارها، طلافروش
طبقه متوسط: بین ۵ تا ۱۰ میلیون ریال	زمین‌داران (بین ۲ تا ۵ هکتار)	بین ۳۰ تا ۱۰۰ رأس گاو و گوسفند	کارمندان بانک، معلمین	دفتر اسناد رسمی، خدمات تلفن همراه	کامیون‌داران، آژانس مسافری، شیشه‌بری، باتری‌سازی، پرده فروشی.	فروش لوازم خانگی، گل‌فروشی، فست‌فودی، لاستیک‌فروشی، فروش لوازم یدکی،
طبقه پایین: (زیر ۵ میلیون پانصد)	زمین‌داران خرد (کمتر از ۲ هکتار)، کارگران مزارع	دامدارهای جزء (زیر ۱۰ گاو و گوسفند)	کارکنان خدماتی ادارات	کارکنان خدماتی غیردولتی	راننده‌های آژانس‌های مسافرتی، دارندگان ماشین‌های باربری کوچک، کارگران واحدهای خدمات فنی	دست‌فروش‌ها، فروشندگان محصولات کشاورزی، کیف و کفش، کارگران تولیدی‌های

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

جدول ۸. شاخص‌های عرفی قدرت و منزلت اجتماعی در روستای دانشفهان.

شاخص‌های قدرت محلی	شاخص‌های منزلت اجتماعی
درايت و هوشمندی در تصمیم‌گیری‌های درست در برابر مشکلات محلی نفوذ در افراد و طوایف دیگر در صورت به وجود آمدن اختلافات محلی (مقبولیت محلی) تعلق به یک طایفه قدرتمند داشتن پست و مقام دولتی داشتن ارتباط با شخصیت‌های قدرتمند سیاسی منطقه و روستا (در اصطلاح عامیانه پارتی داشته باشد) داشتن فرزندان ذکور ^۱	مشارکت در امور عام‌المنفعه محلی داشتن ویژگی‌های اخلاقی مثبت مانند پاک‌دستی، امانت‌داری، متدین و مذهبی بودن تحصیلات دانشگاهی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

۱. شاخص‌های احصاشده در جدول شماره ۸ از طریق ۱۵ مورد مصاحبه با مطلعین محلی (افراد دارای تحصیلات دانشگاهی) به دست آمده است. در این مصاحبه از افراد مصاحبه‌شونده خواسته شد توضیح دهند چه کسانی را در روستای خود صاحب منزلت و قدرت می‌دانند و دلیل قدرتمند بودن و صاحب منزلت بودن آن‌ها در روستایشان چیست.

اجتماعی بین ساکنین روستا است.

جمع‌بندی و پیشنهادها

به صورت کلی تحولات چند دهه اخیر در نظام قشربندی این دو روستا را می‌توان در ابعاد چندگانه زیر به اختصار بیان کرد:

مناسبات قدرت و منزلت در سه دهه اخیر در این جامعه روستایی به تأثیر از تحولات ناشی از شهری شدن تغییرات بسیاری داشته است. به نظر می‌رسد مناسبات قدرت در این روستا بیش از آنکه بر معیارهای سنتی و پیرسالاری معمول در جامعه روستایی استوار باشد، مبتنی بر شاخص‌های همچون داشتن مناصب مهم در ادارات دولتی، نزدیکی به مراکز قدرت سیاسی، مقبولیت و نفوذ

جدول ۹. توزیع نیروی کار در مشاغل شهری؛ روستای شال و دانشفهان.

مشاغل غیرکشاورزی (شهری)	شال	درصد (نسبت به کل مشاغل غیرکشاورزی)	دانشفهان	درصد (نسبت به کل مشاغل غیرکشاورزی)
مشاغل اداری	۲۳۸	۵/۸۷	۱۶۱	۸/۰
مشاغل خدماتی	۹۵۰	۲۳/۴۵	۱۱۷	۵/۷۰
مشاغل صنعتی	۱۵۱۹	۳۷/۴۹	۱۵۰۰	۵۷/۲۳
مشاغل تجاری	۱۳۳۸	۳۲/۷۸	۲۳۲	۱۱/۴۹

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

۱. از منظر اقتصادی

در هر دو روستا بخش اقتصاد غیرکشاورزی گسترش کمی داشته است. از آنجاکه پایه و بنیاد قشربندی سنتی در روستا بر محور اقتصاد کشاورزی است، تغییر در این الگوی معیشتی باعث دگرگونی ساختار اقتصادی اجتماعات روستایی و به تبع آن نظام قشربندی روستایی شده است. مطابق با داده‌های به‌دست‌آمده به ترتیب بخش صنعتی و تجاری بیشترین سهم از نیروی کار را به خود اختصاص داده است. در جدول شماره ۹، سهم هر یک از بخش‌ها در این دو روستا مشخص شده است.

۲. از منظر قدرت محلی:

در اوایل انقلاب و در یک دهه نخست بعد از انقلاب حضور نهادهای انقلابی (کمیته انقلابی، بسیج و سپاه پاسداران) در روستا باعث تغییر در مناسبات قدرت محلی شده است. در واقع با ورود این نهادها از نفوذ ملاکین، ریش‌سفیدان، رؤسای طوایف کاسته شده است.

۳. از منظر منزلت اجتماعی

تا پیش از انقلاب، روحانیت محلی و رده‌هایی پایین‌تر مکتب‌داران، قاریان قرآن، مداحان، دعانویس‌ها، میرزاپنویس‌های محلی، افراد صاحب منزلت روستاها محسوب می‌شدند. اما بعد از انقلاب افراد جدیدی وارد این لیست شدند. رزمندگان، خانواده‌های شهدا، افراد تحصیل‌کرده و معدود شخصیت‌های فرهنگی مانند شعراء، خوش‌نویسان و پژوهشگران محلی به این لیست اضافه شدند.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان موارد چندگانه زیر را به‌عنوان مهم‌ترین علل تغییر در نظام قشربندی روستایی برشمرد؛

۱. گسترش اقتصاد غیرکشاورزی در روستاها: گسترش اقتصاد شهری در روستاها باعث به وجود آمدن تغییرات عمده در نظام

قشربندی جامعه روستایی شده است. این تغییرات عملاً باعث شکل‌گیری گونه جدیدی از قشربندی در جامعه روستایی است که سنخیت چندانی با قشربندی معمول در جامعه شهری و نیز روستا به معنای سنتی آن ندارد. در حال حاضر در جامعه موردتحقیق اغلب روستائیان علاوه بر کار کشاورزی و دامداری در سایر بخش‌های مختلفی چون مشاغل دولتی، خدماتی، صنعتی مشغول به کار هستند. در واقع ما عملاً با پدیده‌ای به نام «چند جایگاهی بودن روستائیان» مواجه‌ایم.

۲. سیاست‌های دولت در قالب برنامه‌های عمرانی و رفاهی: برنامه‌های عمرانی، اصلاحات ارضی پیش و بعد از انقلاب تغییرات عمده‌ای در نظام قشربندی روستایی ایجاد کرده است. به‌عنوان مثال بعد از انقلاب ورود نهادهای انقلابی به روستا باعث دگرگونی در ساختار قدرت محلی روستاها شد و یا برنامه‌های رفاهی دولت در دهه نخست بعد از انقلاب نیز باعث تغییر در سبک زندگی روستایی و چه‌بسا میل به مهاجرت روستائیان به شهرها شد (Ehsani, 2006).

۳. تأثیر مهاجرت بر تغییر ساختار قشربندی روستایی: یکی از پیامدهای مهاجرت، تغییر در ساختار سنتی قشربندی روستایی است. مطابق با مشاهدات نگارنده بسیاری از مهاجران روستایی اغلب از افرادی بودند که در فضای روستایی کمتر فرصت تحرک طبقاتی داشته‌اند.

۴. افزایش سطح تحصیلات: یکی از عوامل اصلی تحرک طبقاتی و تغییردهنده نظام قشربندی روستایی است. تحصیلات دانشگاهی طبقات فرودست روستایی در حکم دارایی نمادینی است که غالباً منجر به افزایش سرمایه اقتصادی (درآمد)، منزلت و چه‌بسا قدرت محلی شود. هر چند افزایش تحصیلات توانسته تاحدی باعث تحرک طبقاتی در این دو روستا شود.

۵. تأثیر تکنولوژی بر نظام قشربندی روستایی: تکنولوژی و ماشین‌آلات کشاورزی زمینه خوبی برای ورود بخش حاشیه‌نشین روستا و اقشار فقیر به متن زندگی روستایی بوده است. این جماعت را باید به‌درستی نخستین هسته‌های «فن‌سالاران

روستایی» دانست که از طریق یادگیری استفاده از فنون و ابزار جدید توانستند از حاشیه مناسبات روستایی به متن وارد شوند.

با توجه به مطالب فوق، می‌توان گفت در حال حاضر شاهد ظهور تدریجی یک الگوی جدیدی از نظام قشربندی روستایی هستیم که در آن جایگاه افراد صرفاً بر اساس زمین زراعی و بعضاً درآمد ناشی از اقتصاد روستایی (عمدتاً دامداری و کشاورزی) مشخص نخواهد شد. در واقع آنچه در حال حاضر شاهد آن هستیم حضور همزمان دو الگوی زیست شهری و روستایی و چند پایگاهی شدن ساکنان روستاست.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از رساله دکتری محمد عاملی با عنوان «تحولات نظام قشربندی روستایی در ایران بعد از انقلاب اسلامی: روستاهای بخش بویین‌زهرآ» به راهنمایی دکتر موسی عنبری در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران (گروه توسعه اجتماعی - روستایی) است.

References

- Abrahamian, E. (1982). *Iran between two revolution*. Princeton University press.
- Ameli, Z. (2000). *Natural, historic and economic structure of Shall*. Social study of Dehkhoda University.
- Ashraf, A., & Banoazuzi, A. (2013). *Social class, state and revolution in Iran*. (a collection of essays).
- Azkiya, M. (2006). *Sociology of Rural developed and undeveloped in Iran*. Etelat press, Tehran.
- Azkiya, M., & Ghafary, Gh. (2006). *Rural development :with emphasis on rural society in Iran*. Nshre- Ney press. Tehran
- Azkiya, M., & Rodbaraki ,S. (2009). *Generational changes and life style in rural community* , journal of social development and Welfare Planning ,10(37)241-246
- Balaikie, N. (2000). *Designing Social Research: The Logic of Anticipation*, Polity Press.
- Behdad, S., & Nomani, F. (2006). *Class and Labor in Iran*. N.Y: Syracuse University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *A Social Critique of the judgment of Taste*. translated by Richard Nice .Cambridge MA: Harvard University press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction :A social critique of the judgement of taste*. translated by Richard nice. Cambridge MA: Harvard university press.
- Collins, R. (1975). *Conflict Sociology: towards an Explanatory Science* (New York:Academic Press)
- Davis, K., & Moore, W. E. (1945). *Some Principles of Stratification*. *American Sociological Review* 10 (April). 242- 249.
- Darzi Ramandi, M., & Afshar, S. (2018). *Dnesfahan, treasure, history and tatian culture* .
- Durkheim, E. (1928). *The division of Labour in society* .London: Collier-Macmillan.
- Ehsani, K. (2006). *Rural society and agriculture in Iran*, journal of Goftego : the first two decades. 14 (46),77-109.
- Flick, U. (2014). *An introduction to qualitative research*, Published by SAGE Publicato
- Fischer, M. (1980). "From Religious Dispute to Revolution", Harvard university press.
- Foran, J. (1993). *Fragile Resistance :Social Transformation in iran from 1500 to the revelation*.(Westview press)
- Giddens, A. (1973). *The Class Structure of the Advanced Societies* .London: Hutchinson And Company.
- Hoogland, E. J. (1980). *Land and Revolution in Iran 1960- 1980*, University of Texas Press
- Lenski, G. E. (1966). *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification* .New York: Mc Grow- Hill.
- Marx, K. (1858). *Grundrisse .Foundations of the Critique of political Economy*.Harmondsworth:penguin.
- Mosala Nejad, A. (2015). *Iran's political economy*, university of Tehran press.
- Sodagar, M. (1991). *Development of capitalism in Iran ,shoeale -e-Andishe press, Tehran*.
- Statistical center of Iran (SCI). (2016). *Results of population and housing census in 2016*.
- Parkin, F. (1972). *Class Inequality and political order* .London: Paladin
- Parsons, T. (1967). *Sociological Theory And Modern Society ' On Concept of Political Power* ,New York, Free Press .
- Poulantzas, N. (1974). *Political power and Social Class*. London: New Left Books.
- Taleb, M., & Anbari, M. (2009). *Rural Sociology ,Changes and Development In Iran*. University of Tehran press.
- Vosoghi, M. (2001). *Rural sociology* ,keihan press.Tehran.
- Weber, M. (1922). *Economy and Society* , vol .1-3 .New York : Bedminster press.
- Wright, E. O. (1978). *Class, Crisis and the State*. London: New York: Left Books.